Tekniska Museets Arkiv

Av INGA-BRITTA SANDQVIST

Tekniska Museets Arkiv, dess tillkomst och innehåll, redovisas i denna översikt av fil. lic. Inga-Britta Sandqvist, arkivarie vid Tekniska Museet.

Den industrihistoriska avdelningen av Jubileumsutställningen i Göteborg 1923 disponerade en golvyta av ca 3 000 m² för utställningssalar av olika storlek. Ett rum om ungefär 30 m² var inrett till kontor och mottagning av särskilt intresserade utställningsbesökare. I detta rum förvarades och förevisades embryot till ett industrihistoriskt arkiv. Huvudsakligen rörde det sig om fotografier som Karl Rencke, Nils Åkerhielm, Sigvald Linné och avdelningens föreståndare Torsten Althin tagit under fältarbeten i Västsverige och delar av Bergslagen i samband med insamlingen av museiföremål för utställningsavdelningen. Fotokopiorna var monterade på grå kartong av folioformat. Dessutom fanns inköpta eller på annat sätt förvärvade bilder, litografier, kopparstick, träsnitt och liknande samt uppteckningar från fältarbetet. I stort sett var detta arkiv upplagt efter mönster av Nordiska museets etnologiska arkiv.

Rådgivaren vid avdelningen för hanverkets, industriens och fiskets historia samt för allmogeavdelningen, dåvarande amanuensen vid Nordiska museet Sigurd Erixon, hade instruerat ledarna för de olika avdelningarna att lägga upp arkiv. Det material som under knappt fyra år före utställningens öppnande sammanfördes för den industrihistoriska avdelningen, övergick 1924 till de industrihistoriska samlingarna vid Göteborgs historiska museum.

När Torsten Althin i januari 1924 började arbetet för ett tekniskt museum i Stockholm hade han också i tankarna att åstadkomma ett tekniskt och industrihistoriskt arkiv. Därför påbörjades ett sådant samtidigt med föremålsinsamlingen. Erfarenheterna från Göteborgsutställningen samt Carl Sahlins bergshistoriska samlingar som då förvarades i Sahlins bostad vid Narvavägen i Stockholm, jämte hans stora bergshistoriska bibliotek verkade i hög grad inspirerande för ett allmänt tekniskt arkiv.

Tekniska Museets huvudkvarter var under tio år förlagt till en ateljévåning i Ingenjörsvetenskapsakademiens fastighet på Grevturegatan. Dit och även till andra lokaler i fastigheten fördes det insamlade arkivmaterialet. Av praktiska skäl ordnades detta i tre grupper: teknik- och industrihistoriskt material förvarat i pappfasciklar, samlade i åtvidabergskapslar av folioformat, biografiskt material med porträtt av och data om industrimän samt en ritningssamling bestående av konstruktionsritningar, kartor och liknande.

Arkivets uppgift

Tekniska Museets arkiv har alltid haft en annan motivering för samlandet av arkivalier än de offentliga arkiven. Det är inte som dessa arkivsamlande utan snarast arkivbildande. Det är främst i anslutning till målet för den totala museiverksamheten som materialet sammanförts.

Från och med 1933 fick museets styrelseform en fastare organisation genom särskilda stadgar i vilka bl. a. museets huvudsakliga uppgifter fastställdes.

"Tekniska Museets uppgift är att samla, vårda och på ett instruktivt sätt framvisa bilder, ritningar, föremål, redskap, maskiner och modeller som kunna vara ägnade att belysa ingeniörskonstens, teknikens och industriens historiska utveckling till närvarande tid samt på lämpligt sätt hedra minnet av dem som gjort betydande insatser till fromma för denna utveckling."

Nu gällande stadgar stadfästes av Kungl. Maj:t den 30 juni 1967 och anger en vidgad målsättning:

"Tekniska Museets uppgift är att vårda, förteckna och vetenskapligt bearbeta samt med nyförvärv berika museets samlingar i syfte att belysa utvecklingen inom ingenjörskonsten och dess grundvetenskaper samt inom industrien, ävensom att hålla samlingarna tillgängliga för allmänheten. Museet skall jämväl inom sitt ämnesområde såväl bedriva som främja vetenskaplig forskning som utöva undervisningsverksamhet."

I generalplanen för museets organisation och verksamhet fastställd av museistyrelsen samma år anges även som museets uppgift att belysa den tekniska utvecklingens återverkan på samhället och för människans livsvillkor. I arbetet med att förverkliga detta mycket omfattande mål har arkivavdelningen en central funktion som griper över museets samtliga verksamhetsområden. Arkivets samlingar är viktiga hjälpmedel för identifiering och datering av föremålen. Arkivmaterialets uppgift är också att levandegöra de enskilda föremålen genom att ge en vidare ram kring deras ursprung och bidra till att de kan sättas in i sitt teknikhistoriska sammanhang. För museets utåtriktade verksamhet, för utställnings-, upplysnings- och undervisningsverksamhet har bilder och andra dokument en stor betydelse, liksom för forsknings- och publikationsverksamheten. För en teknikhistoriskt intresserad allmänhet och för medlemmarna i landets — särskilt de till Tekniska Museet anknutna — hobbyklubbar som sysslar med automobil-, flyg-, spårvägs-, järnvägs- och ballonghistoria är arkivsamlingarna av stor betydelse.

Arkivtjänstens organisation

"En musei- eller arkivtjänsteman kan fungera endast ett fåtal år. Först skall han komma in i materialet; sedan ska han behärska det till forskares tjänst och när han är mellan 60 och 70 år är hans tid ute... Kontinuiteten på tjänstemannasidan är därför av fundamental betydelse." Så sammanfattar Torsten Althin i en skrift sin syn på arkiv- och museimannens arbetsuppgifter och karriär. Det är Torsten Althin som under nära fyra decennier av Tekniska Museets nu femtioåriga verksamhet planerat och genomfört museets uppbyggnad och utformning. Museet var i organisatoriskt hänseende under denna tid en självständig stiftelse utan statsbidrag. I vissa avseenden kom kontinuiteten på tjänstemannasidan inte att bli den önskade. De flesta som anställdes var äldre eller i samma ålder som museets föreståndare. Det var svårt att finna lämplig och kunnig personal som vågade sig in på det nya verksamhetsfält som teknik- och industrihistoria innebar. Torsten Althin lyckades dock knyta flera dugande krafter till museet.

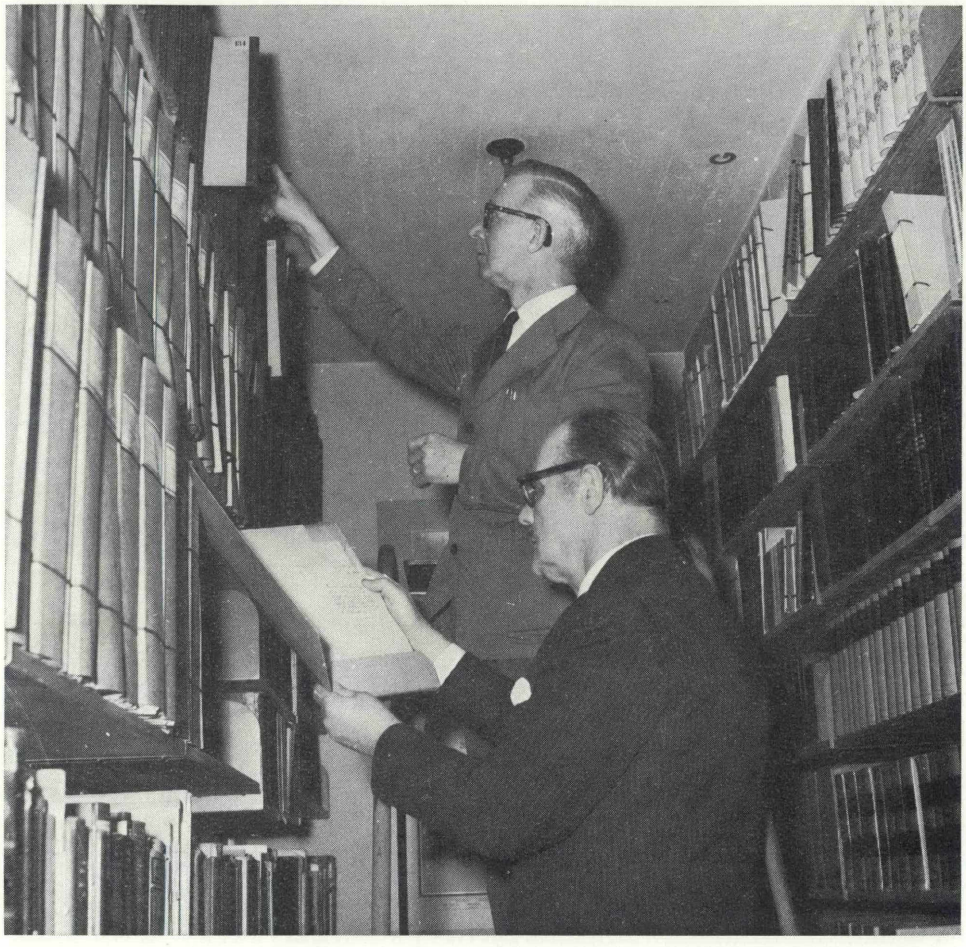
Redan 1926 anställdes fil. kand. Lennart Way-Matthiesen som "assistent vid samlingarnas ackvisition, vård och ordnande m. m.". Way-Matthiesen som bl. a. ordnat och katalogiserat stora delar av den omfångsrika ritningssamlingen blev museet trogen till år 1965 då han avgick med pension.

År 1938 påbörjade den pensionerade majoren VVK Elis Hildebrand ett betydande registreringsarbete av museets arkivmaterial, bl. a. ordnade han utan kostnader för museet det Wedbergska arkivet och Rinmansarkivet.

Fil. dr Sixten Rönnow som under åren 1940—50 var föreståndare för Tekniska Museets arkiv hade disputerat på en avhandling om Pehr Hilleström och hans bergverksmålningar, och hans intresse kom i arbetet framför allt att gälla bildmaterial av alla slag med motiv från arbetslivets, teknikens och industriens områden. Han författade även skrifter i brukshistoria.

Gösta Bodman började som professor emeritus arbeta på museet 1942. Vid sidan av sitt arbete som museilektor under 17 år utarbetade han ett omfattande register över teknikhistorisk dokumentation samt författade en rad historiker och industrimonografier vilket han börjat med redan under 1920-talet. Bodman var en ivrig filatelist och lade upp museets stora frimärkssamling med motiv uteslutande från naturvetenskap, teknik och industri.

Einar Palmqvist kom till museet omkring 1930. Han blev snart

När Tekniska Museets nybyggnad stod klar för inflyttning 1936 var arkivmaterialet det som först överfördes dit från lokalerna vid Grevturegatan. Här ses museets chef 1924—62 Torsten Althin och arkivassistent Einar Palmqvist inspektera Brandförsäkrings AB Skandia–Frejas till museet donerade handlingar. Foto 1960. Tekniska Museet.

fast anställd och med intresse och noggrannhet monterade han bilder och urklipp, ordnade inkommet material och skötte arkivets löpande ärenden ända till sin avgång med pension 1970.

När museet år 1965 tillerkändes ekonomiskt stöd från staten och en undervisnings- och informationsavdelning upprättades kom det närmaste ansvaret för arkivet att ligga inom denna. Från budgetåret 1970/71 inrättades en arkivarietjänst vilken i organisatoriskt hänseende är direkt underställd museidirektören. Utöver arkivarietjänsten har avdelningen en assistenttjänst. Alltsedan arbetsmarknadskommissionen inrättades har arbetskraft ställts till förfogande utan

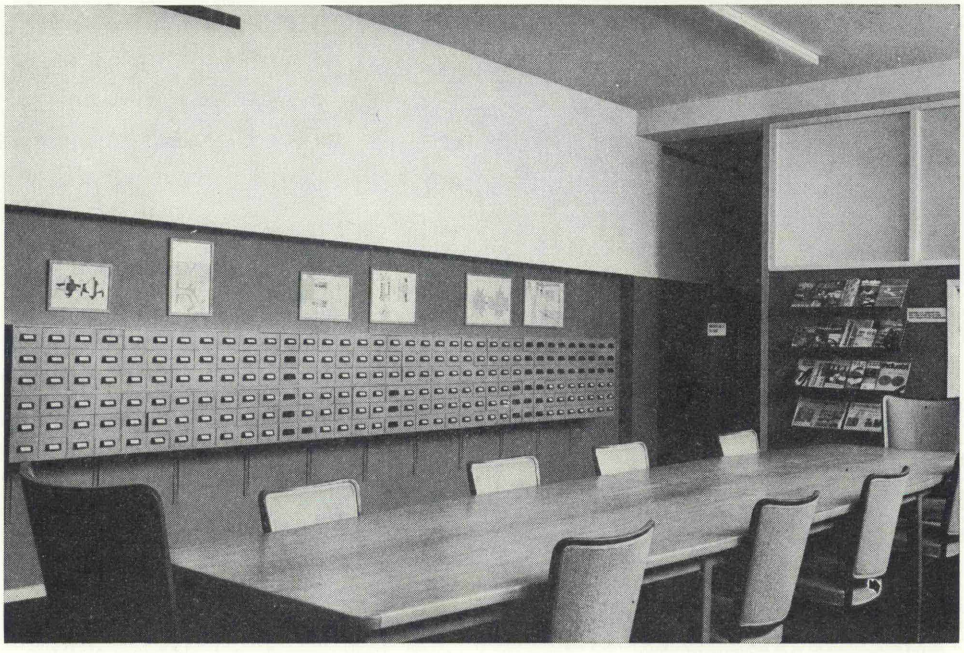
kostnad för museet. För närvarande bestrider arbetsmarknadsstyrelsen lönekostnaderna för sju personer inom arkivsektionen som arbetar med katalogisering, montering och inordnande av nyförvärv till arkivsamlingarna samt bokbinderi.

Arkivlokalen

När Tekniska Museets nybyggnad stod klar för inflyttning 1936, var arkivmaterialet det som först överfördes dit från lokalerna vid Grevturegatan. Museibyggnaden, som ritades av byggnadsrådet Ragnar Hjorth och planerades i dagligt samarbete med Torsten Althin, omnämns ofta som den första byggnaden i Sverige som i alla detaljer planerats och uppförts enligt funktionalismens principer för att tjäna ett absolut specifikt ändamål.

Under år 1937 inreddes den fönsterlösa, luftkonditionerade och med branddörrar försedda arkivlokalen jämte läsesal och arbetsrum i huvudbyggnadens norra del, tillsammans omfattande 452 m². Mellan golv och tak i själva arkivet insattes tjugo hyllståndare av järn med en höjd av 3,6 m. På så sätt kunde hela rummets höjd utnyttjas för hyllor, vilket gav sammanlagt 1 800 hyllmeter och var beräknat för en tillväxt under ca 30 år. Utrymmet mellan hyllställen är så väl tilltaget att två personer samtidigt skall kunna arbeta inom samma hyllsektion. För att materialet på de översta hyllorna skulle kunna nås tillverkades efter specialritning en stege med plattform överst och ett räcke runtom denna, en slags flyttbar predikstol på hjul. För ritningssamlingen byggdes på museets verkstad för ändamålet konstruerade trähyllor längs arkivets östra långvägg. Ingen hylla var placerad över brösthöjd, varför de i numrerade konvolut förvarade ritningsbuntarna med lätthet kunde tagas fram och placeras på ett högt rullbord vid vilket man kunde ta fram den önskade ritningen. Dessa trähyllor utbyttes år 1967 mot compactushyllor av plåt, i vilka ritningarna förvaras i konvolut.

Utöver mindre ombyggnader i avsikt att skapa separata arbetsrum jämte uppfräschning av målning och förnyelse av lösa inventarier har den ursprungliga lokalen inte ändrats. Efter flera decenniers accession, vilken inte från början kunde beräknas, är det naturligt att utrymmesbristen nu under 1970-talet börjar bli besvärande. Frånsett detta fungerar arkivlokalen fortfarande i de flesta avseenden idealiskt både för besökare och personal. Särskilt tacksam är man idag för den rymliga och välplanerade läsesalen. De högt sittande fönstren sprider ett lagom ljus samtidigt som de minskar riskerna

Under år 1937 inreddes arkivlokalen jämte läsesalen. Utöver mindre ombyggnader i avsikt att skapa separata arbetsrum jämte uppfräschning av målning och förnyelse av lösa inventarier har den ursprungliga lokalen inte ändrats. Särskilt tacksam är man idag för den rymliga och välplanerade läsesalen. Foto 1974. Tekniska Museet.

att det starka solskenet skall skada arkivmaterialet. Fönstrens placering hindrar kanske också forskaren från att distraheras av utsikten...

Insamlings-verksamheten

Under uppsökarresor och i fältarbete landet runt samlades föremål och andra dokument för att ingenjörskonstens och industriens historiska utveckling skulle kunna åskådliggöras. Arbetsmetoden var densamma som användes vid Nordiska museets etnologiska undersökningar. Fotografering, uppmätning samt insamling av arkivalier och föremål bedrevs parallellt. Arkivmaterialet tillmättes samma värde som föremålen, inte minst då det hände att man påträffade ritningar av föremål som inte längre fanns bevarade. Resorna företogs ofta i samband med föredrag av museichefen i lokala tekniska föreningar och bildningsorganisationer. Uppsatser i tidningar och tidskrifter om museets planer och verksamhet bidrog i stor utsträckning till att erbjudanden om gåvor strömmade in. Största delen av arkivsamlingarna har förvärvats genom gåvor. Personlig vänskap och kontakt med människor kom härvid att betyda mycket.

"Insamlingsarbetet bestod ofta i att äta goda middagar då man hade dundrande roligt. Ibland slutade dessa middagar med idrottstävlingar då man hoppade höjdhopp och på morgonen kunde man vakna upp i ett bruksarkiv som ägaren just stod i begrepp att göra sig av med, men som han i stället med varm hand och i stor tacksamhet skänkte till Tekniska Museet", berättar Torsten Althin vid ett av de många samtal jag haft förmånen att ha med honom.

Arkivmaterial förvärvades också genom inköp och genom rundskrivelser till industriföretagen samt genom avskrifter och kopiering av inlånat material. Bildinventeringar företogs i samarbete med tidskrifter som Teknisk Tidskrift och Teknik för Alla samt med dagliga tidningar som t. ex. den av Svenska Dagbladet och museet anordnade brobildstävlingen 1938. En inventering av bilder med tekniska och industriella motiv i privatpersoners och industriföretags ägo redovisas i den år 1943 publicerade "Svensk industri i konsten", utarbetad av museets dåvarande arkivföreståndare fil. dr Sixten Rönnow, på initiativ av ingenjör Selim Karlebo och bekostad av Maskinaktiebolaget Karlebo.

Bland mera omfattande systematiska insamlingar av arkivmaterial kan också nämnas dels den som påbörjades i slutet av 1930-talet av Svenska Pappers- och Cellulosaingenjörsföreningen i avsikt att skildra cellulosaindustriens äldsta historia, dels undersökningen av beklädnadsindustriens uppkomst och utveckling i Sverige.

Beroende på gränsdragningen mellan vissa större museers ansvarsområden och av andra särskilda orsaker kom en del ämnesområden inte att omfattas av insamlingsverksamheten vad arkivmaterialet beträffar. Detta gäller t. ex. sjöfartshistoria, järnvägshistoria och i viss mån bergshantering. Sistnämnda ämnesområde fanns redan rikt företrätt i Carl Sahlins bergshistoriska samling, vilken senare donerades till Tekniska Museet.

I vissa fall har museet kunnat medverka till att arkivhandlingar överförts till offentliga arkiv eller att respektive företag eller annan ägare återfått dokument som ansetts vara förlorade. Detta har endast skett när materialet har bedömts kunna få betryggande vård för framtiden.

Förutsättningen för dagens insamlingsverksamhet är i många avseenden olika den som rådde under museets första årtionden. Då gällde det främst att rädda ett unikt material som bevarats avsiktligt eller slumpvis. 1800-talets konsulterande ingenjörer och bruksbygg-

mästare hade ofta själva behållit originalen; kopior fanns oftast inte hos någon central myndighet eller vid industriföretagen. Idag finns omfattande förvaltningssystem som svarar för att sådant material bevaras.

Det sätt på vilket tekniken och industrien idag skriver sin egen historia genom rapporter och sammanställningar i böcker och tidskrifter fanns inte förr i samma utsträckning. De större industriföretagen har under de senaste årtiondena också själva på ett föredömligt sätt börjat vårda och bevara föremål, anläggningar och dokument i avsikt att belysa sin egen historia.

Genom teknikens utveckling har Tekniska Museets ansvarsområde på kort tid ökat. För att kunna styra insamlingen av dokumentation måste denna planeras i samarbete med övriga centralmuseer, läns- och specialmuseer även vad gäller arkivmaterialet. För insamlingen gäller också liksom förr att denna bör bedrivas i nära anslutning till föremålsinsamlingen och arbete i fältet.

En utredning kring museernas föremålsinsamling (Föremål, bild, data. Utg. av Nordiska museet, Stockholm 1973) förutsäger att man även vid ett sparsamt urval bör räkna med att minst 90 % av de föremål som överhuvud taget skall dokumenteras, måste bevaras i form av substitut, framför allt då foton, modeller, ritningar, beskrivningar och dylikt. Härav följer att museernas arkivmaterial i framtiden kommer att få om möjligt ännu större betydelse. En fråga av synnerlig vikt särskilt för den industrihistoriska forskningen är den som gäller ansvaret för de privata arkivens vård och bevarande, ett problem som bör lösas under Riksarkivets ledning.

Arkivmaterialets omfattning

Arkivmaterialet i de tre redan år 1924 fastställda huvudgrupperna, teknik- och industrihistoriskt material, biografiskt material samt ritningssamlingen utgör fortfarande jämte bok- och tidskriftssamlingen stommen i museets arkiv. Dessutom förvaras som separata enheter ett femtiotal arkiv eller samlingar. Huvudliggaren, inventarieboken över museets föremål, förvaras på föremålsavdelningen.

En särskild enhet utgör museets ämbetsarkiv som består av institutionens protokoll, korrespondens, ämnesordnade handlingar, räkenskaper, byggnadsritningar m. m. I detta material kan man följa Tekniska Museets tillkomst, uppbyggnad och utveckling. Hit räknas även arkivexemplar av dokumentation i ord och bild av museets utåtriktade verksamhet, utställningar och kongresser i museibyggna-

den, på Teknorama och i andra sammanhang, samt en omfångsrik klippsamling som innehåller det mesta som skrivits om museet i tidningar och tidskrifter genom åren.

Sammanlagt omfattar arkivsamlingarna ca 4 200 foliokapslar, ca 2 000 kapslar och kartonger av mindre format, uppskattningsvis 350 000 ritningar samt 800 hyllmeter böcker och tidskrifter. En mängd olika typer av arkivalier är representerade. Där finns affischer, aktiebrev, anteckningsböcker, bildband, böcker, brev, dagböcker, diabilder, diagram, excerpter, etiketter, fotografier, fotoalbum, frimärken, kalkyler, kartor, kopparstick, körkort, litografier, ljudband, manuskript, materialprover, pappersprover, patentbrev, porträtt, priskuranter, prislistor, protokoll, radiolicenser, ransoneringskort, reklamtryck, ritningar, räkenskaper, skioptikonbilder, skisser, stämpelböcker, teckningar, tidningar, tidskrifter, tidningsurklipp, träsnitt, uppfinnares dokument, uppmätningar, uppteckningar, varukataloger, varumärken och videoband.

De äldsta handlingarna i arkivet härrör från 1300-talet. De ingår i en samling fastebrev för Grytgöls bruks ägor. Från 1600-talet finns en samling kungliga brev undertecknade av drottning Christina, fastebrev avseende mark och hemman på Skogaholms ägor. Från samma tid stammar också de äldsta delarna av Bernshammars bruksarkiv vars handlingar omfattar tiden fram till 1800-talets mitt. Det måste påpekas att dessa äldsta arkivalier inte bevaras i Tekniska Museets arkiv främst för sitt innehålls skull utan snarast som exempel på en typ av handlingar som ofta förekom i brukssammanhang och är nödvändiga för att museet ska kunna ge en så fullständig bild av bruks- och industrihistorien som möjligt. Materialets fördelning i tiden varierar kraftigt och är svår att bedöma. Uppskattningsvis ligger tyngdpunkterna i samlingarna på 1800-talets senare hälft och 1900-talets första årtionden.

Teknik- och industrihistoriska arkivet

Teknik- och industrihistoriska arkivet omfattar i stort sett alla typer av ovan uppräknade arkivalier. Främst finns här uppteckningar rörande äldre arbetsmetoder, fotografier i original och reproduktion, serier av kataloger, priskuranter och annat reklamtryck, originalbilder i skilda tekniker över industriella anläggningar, maskinkonstruktioner, arbetsförfaranden, arbetargrupper m. m. Även ritningar av mindre format samt tidningsurklipp, särtryck och mindre publikationer ingår i denna enhet. Arkivalierna förvaras ordnade efter sitt

innehåll i pappfasciklar som i sin tur är samlade i foliokapslar. Fasciklarna har löpande numrering från 1—3 733, foliokapslarnas antal är 3 700 (maj 1974). Systemet är flexibelt genom att ett nummer — som representerar ett ämnesområde — kan byggas ut med obegränsat antal underavdelningar med hjälp av en kombination av bokstavs- och sifferbeteckningar. Ett enda nummer kan således med alla underavdelningar omfatta över hundra foliokapslar vilket är fallet inom ämnesområden som t. ex. motorfordon och flygteknik. Omvänt kan en foliokapsel innehålla flera löpande nummer — dvs. fasciklar med material från skilda ämnesområden.

Frimärkssamlingen

I anslutning till ovanstående material bör samlingen av frimärken nämnas. Den omfattar ca 6 000 frimärken med tekniska motiv och porträtt av vetenskapsmän och tekniker från alla världsdelar. Varje märke är monterat på en mörk kartongskiva i brevkortsformat, vilken förvaras i ett fönsterkuvert med uppgifter om proveniens, motiv och anledning till att frimärket getts ut. Frimärkena är ordnade efter innehåll i ett tjugotal huvudgrupper av vilka transport är den största.

Personhistoriska arkivet

Personhistoriska arkivet omfattar porträtt i original eller i olika slag av reproduktion samt klipp och notiser om och av personer som verkat eller är verksamma på ingenjörskonstens många områden eller inom industrien. Materialet förvaras i ca 40 000 alfabetiskt ordnade kuvert i C5 format. Material av samma typ men med större format förvaras i ytterligare två serier varom anteckning i förekommande fall finns på C5 kuverten. En autografsamling om ca 4 000 nummer utgör ett komplement till personhistoriska arkivet, liksom även en betydande medaljsamling vilken förvaltas av föremålsavdelningen.

Ritningsarkivet

I ritningsarkivet finns ca 350 000 ritningar, skisser och utkast av uppfinnare och konstruktörer, byggnadsritningar över industriella anläggningar, konstruktionsritningar över mekaniska anordningar vid gruvor, bruk, fabriker och verkstäder, ritningar av maskinkonstruktioner, verktyg och produkter samt kartor.

Bland klenoderna i ritningsarkivet bör nämnas den samling ritningar till maskiner och industrianläggningar från 1700-talet vilka

till stor del utförts av Carl Johan Cronstedt och i vissa fall har samband med Christopher Polhems arbeten.

För att belysa gångna tiders undervisning i tekniska ämnen har museet också samlat övningsritningar utförda av elever vid tekniska läroanstalter. Av materialet kan utläsas de enskilda systemen för symbolik för konstruktionernas material och formgivning samt olika epokers fordringar på ritningsarbetets elegans och estetiska utförande.

Ett exempel på vad en samling i ritningsarkivet kan innehålla får illustreras av ingenjör G. H. Carlgrens (1837—1906) varierande produktion. Den omfattar material från dennes omfattande verksamhet inom byggnadsbranschen. Carlgren som var en av landets mest anlitade konsulterande ingenjörer har här efterlämnat konstruktionsritningar med tillhörande kalkyler, kostnadsförslag, byggnads- och arbetskontrakt, korrespondens m. m. angående en mängd anläggningar såsom sågverk, flottleder, järnverk, gruvor, kvarnar och många andra större industribyggnader samt bostadshus, sjukhus och skolhus. Materialet ger, förutom uppgifter om de särskilda företagens byggnadshistoria också en överskådlig uppfattning om vilka tekniska metoder som användes vid uppförandet av särskilt industribyggnader. Likartade högst omfattande samlingar finns även från de berömda bruksbyggmästarna under 1800-talet, C. J. Nilsson på Högåsen, Håkan Steffanson i Falun, Albert Bergström på Finnshyttan, Wilhelm Wenström i Örebro, för att nämna några exempel.

Den betydande samling av beskrivningar med tillhörande kartor över industriföretag under perioden 1850—1900 som utarbetats till av Brandförsäkrings AB Skandia-Freja, Stockholm, under samma tid beviljade försäkringar bör även framhållas. Detta material bildar ett värdefullt komplement till det välkända arkivet hos Allmänna Brandförsäkringsverket för byggnader å landet.

Större enskilda arkiv

Bland det femtiotal större enskilda arkiv vilka förvaras som separata enheter är Carl Sahlins bergshistoriska samling, det Rinmanska arkivet och John Neréns motorhistoriska samling de mest omfattande.

Carl Sahlins bergshistoriska samling

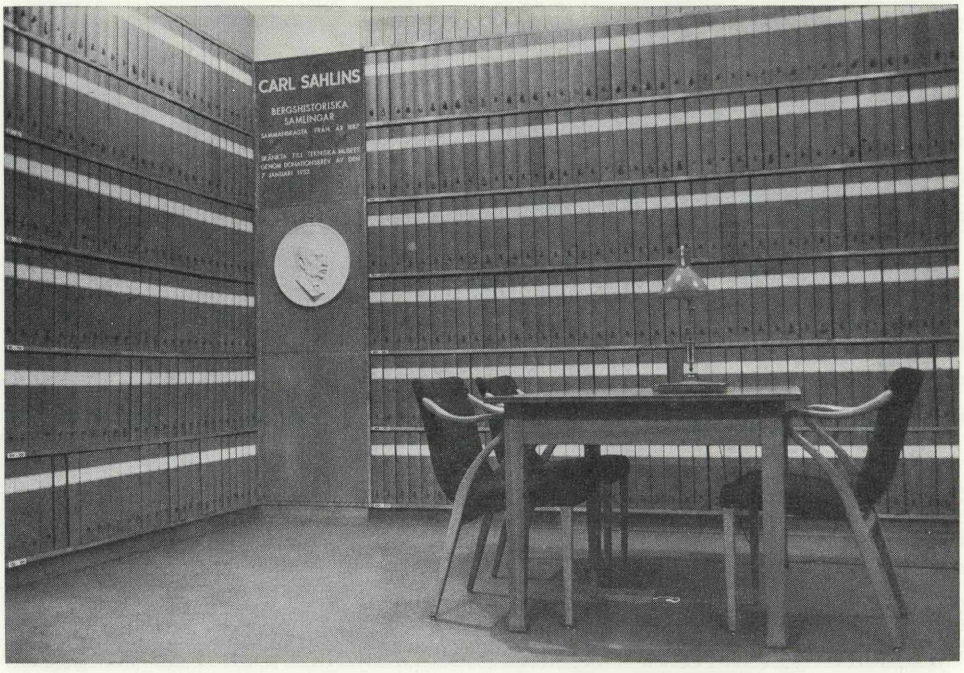
I de planer för ett tekniskt museum som framfördes vid 1900-talets början betonade bergsingenjören och industrimannen Carl Sahlin alltid betydelsen av ett allmänt industrihistoriskt arkiv och under sin ordförandetid i den delegation som närmast hade hand om Tekniska

Museets inre angelägenheter omhuldade han inte minst denna del av det blivande museets samlingar.

Det i vida kretsar välkända Sahlinska arkivet som donerades till museet år 1933 är resultatet av ett halvt sekels samlargärning. Materialet omfattar 580 foliokapslar med excerpter, uppteckningar, fotografier, tidningsurklipp m. m. samt ca 1 200 mindre arkivkartonger innehållande tryckt material. Av mycket svåråtkomlig art är de från och om svenska gruvor, hyttor, bruk och andra anläggningar utgivna tryckalster, som skulle kunna gå under benämningen tillfällighetstryck, nämligen kataloger, priskuranter, notifikationer och liknande. Genom ett systematiskt letande lyckades Sahlin samla allt väsentligt på detta område. Till detta ansluter sig även en stor samling topografisk litteratur, i vilken på ett eller annat sätt berörs hela det komplex av yrkesgrenar som varit förenade med de svenska bruken. Nämnas bör också en samling av ca 250 böcker innehållande reseskildringar av svenska och utländska författare. Vid forskningar och studier av den tryckta litteraturen i offentliga och privata arkiv antecknade Sahlin på olika blad allt av intresse i berörda sammanhang och delade efter ett väl genomtänkt system upp dessa excerpter med hänsyn till att samlingarna skulle kunna användas för forskning. Under resor till olika bruksplatser och vid samtal med äldre arbetare, verkmästare och ingenjörer samlade Sahlin även ett rikt upptecknings-material om äldre tillverkningsmetoder, arbetarförhållanden, sägner, seder och bruk vilket också delades upp efter ett bestämt system. Anteckningar och kommentarer av samlarens egen hand om iakttagelser gjorda under den långa tid han verkade i bergshanteringens tjänst förhöjer samlingens värde. Även ett personhistoriskt material ingår till vilket hör en samling autografer av framstående svenska bergsmän. Det bör i detta sammanhang även erinras om de stora samlingar av bergshistoriska bilder och porträtt som Carl Sahlin vid olika tillfällen överlämnade till Jernkontoret.

Rinmanska arkivet

Det Rinmanska arkivet som donerades till museet år 1929 omfattar 40 foliokapslar och består av ett stort antal officiella skrivelser och brev jämte koncept till brev från bergsrådet Sven Rinman, dennes son direktören över svartsmidet bergmästaren Carl Rinman samt den sistnämndes son, direktören på Jernkontorets metallurgiska stat, övermasmästaren Ludvig Rinman. Arkivmaterialet som omfattar 1700-talets andra hälft och 1800-talet innehåller också koncept till

Bergsingenjören och industrimannen Carl Sahlins bergshistoriska samling som donerades till Tekniska Museet år 1933 är resultatet av ett halvt sekels samlargärning. Foto 1974. Tekniska Museet.

avhandlingar över ämnen tillhörande bergshanteringen, memorialanteckningar rörande bruksdrift samt ritningar och förslag till om- och nybyggnader av masugnar och järnbruk m. m.

John Neréns motorhistoriska samling

Kapten John Nerén överlämnade i samband med Tekniska Museets 10-årsdag ett gåvobrev på sin omfattande och till innehållet enastående samling av bil- och motorhistoriskt material, bestående av bl. a. ca 7 000 fotografier och andra bilder av automobiler, motorcyklar, motorbåtar m. m. Samlingen omfattar också ca 6 000 kataloger, priskuranter och broschyrer jämte ett stort antal klipp ur tidningar och tidskrifter. Materialet överflyttades till museet 1938 och omfattar 25 hyllmeter.

Bok- och tidskriftssamlingen

Bok- och tidskriftssamlingen upptar ca 800 hyllmeter. Allmänna och tekniska uppslagsböcker, bibliografier, matriklar, tekniska fackordböcker m. m. utgör tillsammans med industrihistoriska standardverk, bruks- och industrimonografier, samt svenska patentregister kärnan i referensbiblioteket.

I den allmänna boksamlingen finns framför allt äldre specialitteratur inom teknikens olika grenar. Särskilt omfattande är samlingarna av litteratur i automobil- och flyghistoriska ämnen, liksom samlingen av museikataloger från utländska tekniska museer. Ett femtiotal äldre och nyare tekniska tidskriftsserier samt en representativ samling svenska företagstidskrifter från olika år ingår också.

Genom donationer har museet erhållit ett tiotal boksamlingar vilka på grund av böckernas innehåll eller donators önskemål förvaras som slutna enheter. Den mest omfattande av dessa är Carl Sahlins samling av bergshistorisk litteratur, stämpelböcker, berättelser över resor till bruk och bergverk i in- och utlandet m. m.

Ett exempel på hur ett tidigt industribibliotek kunde se ut har museet i boksamlingen som tillhört Gripsholms Kemiska fabriker. Den omfattar tysk kemisk litteratur tryckt under 1800-talets första årtionden och torde vara representativ för kemiskt vetande vid denna tid.

Brukspatron August Lundebergs tidigare på Högbo och Oslättfors bruk förvarade boksamling på omkring 130 volymer utgör ett exempel på ett bruksbibliotek från 1800-talet. En annan separat förvarad boksamling av särskild betydelse är den som donerats av professor Arvid Johansson och innehåller bergsteknisk litteratur med bl. a. de klassiska verken av Sven Rinman.

Från början var det museets avsikt att systematiskt samla litteratur från undervisningen vid de tekniska läroanstalterna. Från äldre tid finns ett representativt urval men beträffande senare tid har insamlingen av praktiska skäl inte kunnat fullföljas.

Större delen av litteraturen erhålles genom gåvor och publikationsbyte med museets årsbok. För den del som förvärvas genom inköp sker detta med hjälp av prospekt, bokkataloger från antikvariat och förlag, recensioner samt förslag från tjänstemännen vid museet.

Det har aldrig varit museets avsikt att bygga upp ett omfattande tekniskt bibliotek. När Kongl. Teknologiska Institutet organiserades 1825/27 anskaffades litteratur, både svensk och utländsk, till Institutets bibliotek. Efter kort tid omfattade detta inte mindre än 10 000 volymer och nyanskaffning skedde kontinuerligt. Detta numera historiska bokbestånd ingår i Kungl. Tekniska Högskolans bibliotek, som dessutom övertagit Falu Bergsskolas boksamling med många rariteter från 1500-talet och framåt. Högskolans tekniska centralbibliotek finns således lätt tillgängligt i Stockholm varför museet har

kunnat begränsa bokförvärven och främst inrikta samlandet till sådan litteratur som behövs för det dagliga arbetet i museet.

Ljudband, bildband, videoband m. m.

En nyare typ av arkivmaterial utgör de samlingar av ljudband, bildband, videoband och färgdiapositiv som härrör främst från museets egen produktion av audiovisuella hjälpmedel. Denna verksamhet leds av undervisnings- och informationsavdelningen. Detta material som ställer särskilda krav på förvaring och katalogisering har alltmer även vunnit insteg som ett hjälpmedel vid dokumentering. I detta sammanhang kan nämnas de ljud- och videobandsupptagningar av intervjuer med tekniker och industrimän som görs av Ingenjörsvetenskapsakademiens teknikhistoriska råd i samarbete med Tekniska Museet.

Förteckningar, register och kataloger

Tekniska Museets arkiv har en egen karaktär och egna ordningsprinciper beroende på arkivbildningens form. Informationsåtervinningen — att i arkivets samlingar hitta det material som innehåller den sökta informationen — är ett av de viktiga problem som arkivtjänsten ställs inför. Förteckningar, register och kataloger är viktiga hjälpmedel då det gäller att hitta rätt i arkivet.

Huvudförteckningen över arkivets innehåll utgörs av en katalog som består av ett systematiskt kartotek och ett kartotek som är uppställt i nominalordning. Från katalogkortets huvudord som t. ex. kan vara ett orts- bruks- fabriks- firma- eller personnamn eller också ange ämnesområde, tillverkningsprocess eller produkt, hänvisas till materialets förvaringsplats i arkivsamlingarna oftast betecknad med ett fascikelnummer. Man hade från början tänkt att det inom varje fascikel kring ett ämne samlade materialet skulle utgöra ett register över sig självt varför detta inte är detaljkatalogiserat. Det är främst material från teknik- och industrihistoriska arkivet, personhistoriska arkivet och de större enskilda samlingarna som är registrerat i "arkivkatalogen". Över de många enskilda, som slutna enheter förvarade arkiven och samlingarna, finns som regel även summariska eller mera utförliga förteckningar vilka förvaras hos arkivarien samt i kopia i nära anslutning till materialet.

Till ritningsarkivet hör en särskild katalog vars indelning lagts upp i överensstämmelse med föremålsavdelningens sakregister. Huvudgrupperna utgörs av allmän teknologi, transportmedel, bergsvetenskap, metallbearbetning, skogsbruk och kemisk industri, elteknik, grundvetenskaper och undervisning, anläggningsteknik samt oklassificerat

material. Som ett komplement till detta realregister, finns ett topografiskt register inom vilket en ämnesordnad uppdelning gjorts för varje ort, samt ett personregister över uppfinnare, konstruktörer, ritare och byggmästare. I dessa register ges hänvisning till de efter proveniens, i stora konvolut förvarade ritningarna. Över böckerna, vilka är uppställda i accessionsordning, finns en särskild katalog bestående av ett nominalregister och en systematisk katalog. Även tidskrifter och annan periodica förtecknas i denna katalog.

Bodmans register

Under 1940-talet ägnade sig professor emeritus Gösta Bodman under många år åt att lägga upp ett omfattande kortregister med hänvisningar till teknikhistorisk litteratur, arkivdokument och andra källor av betydelse när det gäller att finna sak- och personuppgifter i tekniska ämnen. Bl. a. förtecknades av Kungl. Maj:t, Kommerskollegium och Manufakturkontoret eller lokala hallrätter priviligierade företagare samt svenska patent före år 1885. Det excerperade materialet ordnades i tre huvudgrupper: företagarserien, realserien och ortserien. Kartoteket som omfattar ca 250 000 kort är i första hand avsett att utgöra en inkörsport till fortsatta undersökningar och tjänar som ett viktigt komplement till arkivets övriga förteckningar, register och kataloger.

Angelägna uppgifter

Som centralmuseum har Tekniska Museet det yttersta ansvaret för den teknikhistoriska museidokumentationen i landet, dess samlingar är centrala för svensk teknik- och industrihistorisk forskning. I arkivavdelningens verksamhet inryms många av de angelägna uppgifter som åligger museet. Av stor betydelse är att snarast företaga en översyn av den inre ordningen i arkivet och att genomföra en inventering av befintliga samlingar. En komplettering av kataloger och förteckningar är nödvändig för att underlätta informationssökningen. I samband härmed bör en arkivförteckning upprättas, vilken i väsentliga delar kan publiceras för att sprida kunskap om arkivmaterialet och därmed öka dess värde för forskning, praktisk verksamhet och samhällsliv.

Med hänsyn till Tekniska Museets stora ansvarsområde bör planering av insamlingsverksamheten ske i samarbete med övriga museer och med industriens och näringslivets organisationer.

En grundläggande förutsättning för att forskning skall kunna bedrivas inom det teknikhistoriska området är att det material av intresse för området som finns i vårt land i form av föremål och

dokument (skrifter, bilder, ritningar etc.) kan överblickas. Detta gäller såväl när det är frågan om seriös forskning som bara en anspråkslös studie. Om inte möjlighet till en överblick över det samlade materialet finns, överlämnas sökaren till gissningar och det kan bli en slump om han kan komma på det för hans syfte viktiga materialet. Det fysiska insamlandet av föremål och dokument på skilda håll i landet måste sålunda kompletteras med ett register så att dessa samlingar blir kända för den intresserade. För museet är det därför en angelägen uppgift att samla och förteckna dylika data.

I avsikt att stimulera intresset för teknik- och industrihistoria är det också angeläget att utarbeta litteraturförteckningar och bibliografier.

Något sammanfattande verk över den svenska teknikens, ingenjörskonstens och industriens historia finns inte. Däremot finns ett mycket stort antal skrifter om industriföretag, publikationer som utarbetats inför jubileumsdagar och i andra sammanhang. Dessa industrimonografier har olika utformning, alltifrån kortfattade inom företagen sammanställda broschyrer till omfattande verk skrivna av framstående vetenskapsmän på företagens uppdrag.

För forskarna ställer det sig svårt att överblicka dessa publikationer. En anledning till detta är att denna litteratur i klassifikationshänseende ofta placerats på olika avdelningar inom biblioteken. Litteraturen kan återfinnas på avdelningar för historia, geografi, biologi, teknik, ekonomi eller samhällsvetenskap. Dessutom kan industrimonografier med fantasifulla titlar, som inte tydligt anger bokens innehåll, lätt förbises.

För bibliotek av olika kategorier, t. ex. skol- och universitetsbibliotek, för forskning i teknikhistoria och i industriens historia samt för allmän historisk och kulturhistorisk forskning vore det av utomordentlig betydelse att ha tillgång till en bibliografisk förteckning över industrimonografier.

*

Den art av samlingar och verksamhet som här översiktligt behandlats, kan lämna ett mångsidigt stoff till kunskapen om gångna tiders nyskapande idéer, om små och stora förändringar i landets tekniska och industriella värld, om arbete och liv på ritkontor, i laboratorier, vid gruvor, hyttor och bruk, på verkstads- och fabriksgolvet — allt det som har varit och är en progressiv del av ett industrilands kulturhistoria.

Summary

The article begins with a short history of the Archives of Tekniska Museet (Museum of Science and Technology) in Stockholm. The duties of the Archives and Library departement are discussed.

The records in the Archives are brought together in the context of the general work of the museum, that of collecting, preserving and registering objects, tools, drawings, machines, models etc. that are likely to give information about the history and the development of engineering, technology and industry in Sweden. The general plan for the organization and work of the museum states that it is also the aim of the museum to illustrate the influence of technological advances on society and the living conditions of the individual.

The collecting of drawings and documents has always gone alongside with the collecting of objects like machines, tools etc. From the start Tekniska Museet was a private institution without any government subsidies and it was not until 1965 that the Government granted financial support. In 1971 a post as archivist was created, and since then, one assistant has been employed and seven people have been given work in the archives by the Labour Market Board. The premises have been changed and improved and still offer good working conditions, but the lack of space is now beginning to make things difficult.

The archival material is arranged in the following main groups.

1. material on the history of technology, engineering and industry
2. biographical material
3. collections of drawings
4. private files and records
5. current correspondence file (internal office file)
6. library of books and periodicals

The first group contains a great variety of material, e. g. descriptions of production techniques, photos, catalogues, price lists, advertising publications, pictures, stamps, sketches and drawings of industrial machines and plants. Most of the material is stored in folders, which are kept in folio boxes. The folders are numbered from 1 to 3733. The number of boxes is 3700. One number representing one subject can be divided into subdivisions by means of a combination of letters and figures, which makes the system very flexible. One single number may comprise more than 100 boxes, as is the case for subject groups like motor vehicles and aviation.

The biographical material contains i. a. photos, portraits, articles and newspaper cuttings all kept in 40 000 envelopes (C 5).

There are 350 000 drawings, some of them from the 18th century. Of the private files and records kept as separate entities, mention should be made of the Rinman files containing mainly correspondence about mining, the Sahlin files mainly about mining industry and the Nerén collection of material on the history of motorism.

The library has 800 running meters of encyclopedias and reference books, but it is not complete, and that is not necessary as the excellent library of Kungl. Tekniska Högskolan (Royal Institute of Technology) is easily accessible.

In recent years a collection of video tapes, sound tapes, slides and other audio-visual material, mainly produced by the information department of the museum, has been added to the archives.

Catalogues: There is a systematic subject catalogue and an alphabetically arranged card catalogue with headings that can be the name of a place, an industry, a firm or a person for instance. The contents of the private files are summarily listed. There is a special catalogue for the drawing collections in accordance with the arrangement of the list of museum objects.

If the Archives and Library department of the museum is to be able to fulfil its duties for the documentation of the development of Swedish technology, there are certain important projects that have to be carried out. The internal organization has to be improved, an inventory of existing collections has to be made, catalogues, indexes and lists have to be made complete, the continuing collection of objects and documents has to be listed and brought up to date, lists of literature and bibliographies should be compiled and finally a guide to the archives and library should be worked out and preferably published.